

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ, ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ

Проаналізовано зв'язок між глобалізаційними процесами, розвитком транснаціональних корпорацій та національних економік.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, прямі іноземні інвестиції, глобалізація, інтернаціоналізації економіки, глобалізація виробництва, світова економіка.

Постановка проблеми. Глобалізація – це процес, спрямований на створення інтегрованої світової економіки, що складається з двох основних напрямків: глобалізації ринків і глобалізації виробництва.

Якісні зміни у функціонуванні світового економічного простору ставлять питання про нові стандарти взаємодії суб'єктів господарювання як між собою, так і з глобальним економічним середовищем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобалізація виробництва, за визначенням Бочан І.О. та Михасюк І.Р., – це тенденція до виробництва товарів або надання послуг у будь-якій точці планети, де існують сприятливі відмінності у кількісних або якісних чинниках виробництва, таких як праця, земля та капітал [1].

На погляд А.П.Румянцев глобалізація виробництва призводить до формування міжнародної виробничої інфраструктури, до якої входять, перш за все, транспорт, енергетика, зв'язок, інформаційно-комунікаційні системи і завдяки функціонуванню якої прискорюється в кінцевому підсумку економічний розвиток країн світу через приплив інвестицій, робочої сили тощо [2].

В.М. Гейц визначає такі основні формами міжнародного виробничого співробітництва [3]:

- спільна координація виробництва та збуту на основі спеціалізації та кооперування;

- спільне володіння підприємствами;

- науково-технічне співробітництво.

Характерними ознаками виробничого співробітництва В.М. Гейц вважає такі [3]:

- довгостроковість,

- стабільність,

- регулярність економічних відносин між партнерами;

- наявність промислових фірм із різних країн як суб'єктів кооперації;

- розподіл завдань у межах узгоджених програм.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед науковців не існує єдиної думи щодо наслідків глобалізації. Разом з тим, іншого шляху для розвитку світової економіки на сучасному етапі не існує. Так, наприклад, Дж. Сорос зазначає, що вигоди від глобалізації перевищують породжувані нею витрати, оскільки створюване додаткове багатство дозволяє з надлишком покривати всі наслідки нерівності та виправити інші негативні моменти, зумовлені глобалізацією [4].

За цих умов у здійсненні світогосподарської діяльності принципово змінюється роль ТНК, що відбувається внаслідок того, що на зміну капіталізму ієрархічному приходять капіталізм альянсний, за якого компанії зацікавлені не стільки у розвитку внутрішньофірмового виробництва, скільки в об'єднанні зусиль із постачальниками та конкурентами з метою отримання контролю за ринковим простором [5].

Формування цілей статті. Метою статті є визначення ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) та прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на сучасному етапі розвитку національних економік під впливом глобалізаційних процесів, які відбуваються в світовій економічній системі.

Виклад основного матеріалу. Становлення глобальної економіки можна розглядати як процес міжнародного економічного розвитку, що характеризується

певною еволюційністю і етапністю і характеризує способи включення країн до глобальної економічної системи. Однак ні концепція наздоганяючого розвитку, ні концепція сталого розвитку, що прийшла їй на зміну, не можуть бути прийнятними для всіх країн, оскільки наслідки глобалізації країни відчувають не однаковою мірою, в залежності від рівня економічного розвитку. Так, на 20% населення високорозвинутих країн припадає 86% світового ВВП, на 20% населення бідних країн – 4% ВВП [1].

Одночасно глобалізація виступає вимогою сучасного етапу світогосподарського розвитку - навіть найбільш високорозвинуті країни вирішують завдання забезпечення ефективності виробництва за допомогою міжнародного співробітництва як результату міжнародного розподілу праці. Можна стверджувати, що оскільки рушійною силою глобалізації є зростання конкуренції, найбільші вигоди від глобалізації отримують промислово розвинуті країни.

В результаті формування глобальних ринків, які прийшли на зміну ізольованих внутрішніх державних ринків, ціни на даних ринках демонструють тенденцію до зниження, оскільки компанії конкурують між собою у світовому масштабі з метою визнання результатів їх діяльності як споживачами конкретних країн, так і іншими транснаціональними корпораціями.

Якісні особливості нового типу розвитку світової економічної системи визначаються наростаючою взаємозалежністю мікро-, мезо- і макроекономічних суб'єктів господарського життя, яка в силу техніко-економічних і соціально-політичних причин в останні десятиліття досягла такої стадії, коли стали можливими такі принципово нові явища [6]:

- світова економічна спільнота із сукупності взаємопов'язаних країн перетворюється на цілісну економічну систему;

- міжнародні економічні відносини у порівнянні з внутрішньодержавними відіграють провідну роль в сучасній економічній системі;

- відбувається становлення техносфери як середовища діяльності суб'єктів господарювання, що існують в системі «концентричних кіл»:

найбільш економічно розвинуті держави (ядро техносфери); країни-претенденти на входження до ядра техносфери; країни, що є джерелами енергоресурсів і сировини; країни, нейтральні для існування і розвитку техносфери; інші країни;

- відбувається розвиток нових транснаціональних суб'єктів господарювання, які слабо прив'язані до національних економік;

- посилення конкурентної боротьби за контроль над ринками, територіями і природними ресурсами у глобальному масштабі, в якій вагому роль відіграють ТНК;

- загострюється конкурентна боротьба на мікро-, макро- та мезорівнях і у такий спосіб формується феномен глобальної конкуренції.

Інтернаціоналізація відбувається шляхом збільшення споживання країнами іноземних товарів, послуг, капіталу, технологій тощо, з іншого – шляхом виходу суб'єктів господарювання країн на зовнішні ринки. Результатом одночасної дії зазначених процесів є взаємозалежність і взаємодія національних економік.

Глобальні зрушення проявляються в таких формах: міжнародне інвестування, ТНК, транснаціональні стратегічні альянси, міжнародні фінансові центри, засоби масової інформації, глобальні комунікаційні системи, міжнародні регіональні об'єднання тощо [7].

ТНК, пов'язані з ядром світової економічної системи, на сучасному етапі контролюють більше половини світової торгівлі і фінансів, найбільш прибуткові галузі і виробництва в різних країнах. На сьогоднішній день ТНК є основою народногосподарського комплексу країн з розвинутою ринковою економікою.

Під ТНК розуміють підприємства, яким належать або які контролюють комплекси виробництва або обслуговування, що знаходяться за межами тієї країни, в якій ці компанії базуються, які мають розгалужену систему філіалів і відділень у різних країнах і займають провідне становище у виробництві і реалізації того чи іншого товару [8].

Вагома роль у перетворенні світової економіки у міжнародне

виробництво належить транснаціональним фінансово-промисловим групам (ТФПГ) як одній з найбільш розповсюджених форм існування ТНК, які забезпечили розвиток науково-технічного прогресу у всіх його напрямках:

- технічного рівня і якості продукції;
- ефективності виробництва;
- удосконалення форм менеджменту, управління підприємствами.

Сучасні ТНК у доповнення до існуючого міжнародного обміну товарами і послугами створили міжнародне виробництво, відповідну йому сферу послуг, сприяючи перетворенню в основному локальних (міжкраїнових, регіональних) міжнародних економічних відносин в глобальні.

У світовому господарстві формується не тільки світовий ринок товарів, але й світовий ринок послуг. Структура й напрямки торгівлі окремих країн складаються під впливом зміни конкурентоспроможності їх товарів на світовому ринку. Світовій торгівлі властиві нерівномірність зростання як торгівлі окремих країн, так і всього світового товарообігу. Останнім часом світовий ринок усе більше стає сферою панування ТНК, хоча слід зазначити, що ступінь монополізації світового ринку менше, ніж національних ринків. Активізують свою діяльність на світовому ринку й держави, які проводять цілеспрямовану політику в сфері експортно-імпортних операцій. Особливістю сучасної ситуації є розвиток міжнародних форм регулювання світового ринку. Виникли як регіональні інтеграційні економічні організації (ЄС, МЕРКОСУР, СНД тощо), так і загальні торговельні організації (СОТ - Світова організація торгівлі). Діяльність цих міжнародних організацій впливає на розвиток світової торгівлі.

До основних ознак стратегій ТНК можна віднести такі [8]:

- 1) забезпечення власного виробництва іноземною сировиною;
- 2) закріплення на зарубіжних ринках через мережу своїх філіалів;
- 3) розміщення виробництва в тих країнах, де витрати виробництва є нижчими, ніж в країнах базування;
- 4) орієнтацію на диверсифікацію виробничо-торговельної і фінансової

діяльності.

Глобальні ТНК, що виникли на початку 80-х років минулого сторіччя, характеризуються наступними ознаками:

- планетарне бачення ринків і здійснення конкурентних дій у світовому масштабі;
- поділ світових ринків між не багатьма ТНК;
- координація дій своїх філіалів на основі нових інформаційних технологій, гнучка організація кожного окремого виробничого вузла, уніфікація бухгалтерського обліку і аудиту;
- об'єднання філіалів, підприємств і спільних підприємств в єдину міжнародну мережу управління, яка, в свою чергу, є інтегрованою з іншими мережами ТНК;
- здійснення економічного і політичного впливу на держави, в яких діють ТНК.

Ядро світогосподарської системи складають біля 500 ТНК, що мають практично необмежену економічну владу. Всього у світі діють приблизно 60 тис. фінансово-промислових груп і ТНК, що мають біля 250 тис. філіалів за межами країн базування, контролюючи до 50% світового промислового виробництва, 65% зовнішньої торгівлі, 80% патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау. При цьому більша частина платежів, пов'язаних з трансфертом нових технологій, здійснюється всередині ТНК: в США їх частка складає 80%, в Великобританії – 90% [9].

Основними чинниками, що спонукають до транснаціоналізації корпоративних структур, належать такі:

- 1) збільшення прибутковості підприємства;
- 2) зниження витрат;
- 3) зниження ризиків;
- 4) можливість виходу на нові ринки;
- 5) стратегічна гнучкість;
- 6) більш раціональне використання ресурсів.

Значну роль в становленні ТНК відіграє держава. Вона заохочує їх діяльність у міжнародному масштабі і забезпечує ринки збуту шляхом укладання політичних, економічних і торговельних союзів і міжнародних договорів. Внутрішньофірмовий розподіл праці всередині ТНК, виступаючи однією з форм реалізації, різновидом міжнародного розподілу праці, об'єктивно забезпечує взаємозалежність інтересів ТНК та держав. Багато в чому реалізація інтересів ТНК та мети національної економічної політики, там де держави змогли забезпечити їх поєднання, сприяла значному економічному просуванню країн, забезпеченню стійких темпів економічного зростання, інтеграції до світового економічного співтовариства, системи вільних торговельних відносин.

На фоні вищезазначених процесів відбувається зростання обсягів міжнародного виробництва товарів і послуг ТНК поза країнами базування. На першому місці в світі за кількістю діючих в країні зарубіжних філіалів знаходиться Китай, а темпи зростання ряду ТНК з країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою за останні майже 20 років перевищили показники ТНК з розвинутих країн.

Серед транснаціональних компаній домінують ТНК розвинутих країн, разом з тим, у світі спостерігається збільшення кількості нефінансових ТНК з країн, що розвиваються. Відбувається це через швидку інтернаціоналізацію операцій країн з ринком, що формується. Серед найбільших ТНК країн, що розвиваються, переважає Азія, наступні позиції займають Африка і Латинська Америка. ТНК зазначеної регіональної приналежності в своїй діяльності охоплюють більш широкий перелік галузей, ніж найбільші ТНК з розвинутих країн.

Хоча розміри зарубіжних активів найбільших ТНК практично не змінюються, обсяги їх зарубіжних продажів і чисельність працівників поступово зростають. Найбільш важливими галузями для розвитку діяльності ТНК є електротехнічна та електронна промисловість, хоча в останні роки у світовому обсязі ПІІ в результаті зростання цін на мінеральну сировину зросла

питома вага видобувної промисловості, хоча вона і залишається значно меншою, ніж показники діяльності ТНК в сфері послуг і оброблювальній промисловості.

Головними джерелами ПІІ залишаються ТНК. Основна частина обсягу ввезених ПІІ припадає на послуги. Другим по величині є сектор обробної промисловості, якому сприяли інвестиції в розвідку і видобуток корисних копалин, а також ряд крупних транскордонних злиттів і поглинань.

В подальшому також очікується збільшення потоків ПІІ, при цьому найбільш привабливими країнами призначення ПІІ є Китай і Індія, а найбільш привабливим регіоном вважається Східна, Південна і Південно-Східна Азія, що підтверджується даними обстеження ЮНКТАД / ВААПІ [10], відповідно до якого 3/4 керівників зарубіжних філіалів ТНК планують збільшити впродовж найближчих років обсяги інвестування в економіку приймаючих країн.

Найбільш перспективним напрямом розвитку сучасної світогосподарської системи є міжнародний технологічний обмін і ліцензійна торгівля у таких галузях: електротехнічна і електронна промисловість, загальне машино- і приладобудування, автомобільна, авіаракетна промисловість, хімія і нафтохімія, біотехнологія, ресурсозберігаючі технології.

При цьому в сфері видобувної промисловості простежується тенденція зменшення питомої ваги розвинутих країн в сумарному обсязі ПІІ і збільшення питомої ваги країн, що розвиваються і країн з перехідною економікою. Наприклад, за обсягом видобутку в нафтогазовому секторі провідні виробники базуються в таких країнах: «Сауді Арамко» (Саудівська Аравія), Газпром (Російська Федерація), Національна іранська нафтова компанія.

Найбільшими імпортерами ПІІ в світовій економіці є США, Великобританія і Китай, найбільшими експортерами – США, Великобританія і Люксембург. Група розвинутих країн є чистим експортером капіталу у вигляді ПІІ, тобто обсяги експорту ПІІ перевищують обсяги імпорту. 2/3 світового обсягу ПІІ становлять інвестиції в акціонерний капітал, при цьому реінвестування прибутків відіграє основну роль в країнах, що розвиваються.

Аналіз імпорту ПШ за регіонами та окремими країнами свідчить про динамічне зростання потоків ПШ до останньої групи країн, що пояснюється зростанням конкуренції у багатьох галузях і прагненням компаній мінімізувати витрати виробництва, а також активізацією транскордонних злиттів і поглинань.

Для більшості розвинутих країн світу роль внутрішніх інвестицій є визначальною порівняно з іноземними, що зумовлює відсутність в таких країнах, як США, Німеччина, Великобританія, Франція, на відміну від України, спеціальних законів про іноземне інвестування, що означає застосування для резидентів і нерезидентів переважно однакових норм і правил економічної діяльності.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. У зв'язку із поглибленням інтернаціоналізації економіки, підвищенням ролі ПШ, зростанням впливу ТНК, знижуються торгові бар'єри у торгівлі між країнами. Загальне зниження торгових бар'єрів, що відбувається в рамках СОТ, створює передумови для більш легкого переходу країн до формування зон вільної торгівлі.

Список використаних джерел

1. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка. – К.: Знання, 2007. – 403с., с.100
2. Міжнародна економіка / А.П.Румянцев, Г.Н.Климко, В.В.Рокоча та ін.; За ред. А.П.Румянцева. – К.: Знання-Прес, 2003. – 447 с., с.451
3. Перехідна економіка / В.М.Геєць, Є.Г.Панченко, Е.М.Лібанова та ін.; За ред. В.М.Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591с, с. 431-432
4. Soros G. Georg Soros on Globalisation / - Oxford Public Affairs, 2002. – 314., с. 191
5. Савчук В.С., Зайцев Ю.К., Малий І.Й. та ін. Трансформаційна економіка / За ред. В.С.Савчука, Ю.К.Зайцева. – К.: КНЕУ, 2006. – 612с., с.521

6. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007. – 312с., с.32-33
7. Одягайло Б.М. Міжнародна економіка: Навч. посібник. – К.: Знання, 2005. – 397 с.,с. 369-370
8. Дадалко В.А. Мировая экономика. – Мн: Ураджай, «Интерпрессервис», 2001. – 592с., с.540
9. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. – Київ: Либідь, 2005. – 720с.
10. UNCTAD, World Investment Report 2007: Transnational? Corporations, Extractive Industries and Development // www.unctad.org/wir

Терехов Е.М. Транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции и глобализация современной мировой хозяйственной системы

Проанализирована связь между глобализационными процессами, развитием транснациональных корпораций и национальных экономик.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, глобализация, интернационализация экономики, глобализация производства, мировая экономика.

Terekhov E.N. Multinational corporations, direct foreign investments and globalization of the modern world economic system

Communication between the processes of globalization, development of multinational corporations and national economies is analysed.

Keywords: multinational corporations, direct foreign investments, globalization, internationalization of economy, globalization of production, world economy.

Терехов Євген Миколайович - кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Державного вищого навчального закладу «Українська академія банківської справи Національного банку України»